

GRIŽANE U DOBA FEUDALNIH DRUŠTVENIH ODNOSA

1. FEUDALIZACIJA VINODOLA POD VLAŠĆU KRČKIH KNEZOVA. PRVE PISANE VIJESTI O GRIŽANIMA

Vinodol kao Krajina, vojnički uređen za obranu granica ugarsko-hrvatske države, bio je pod neposrednom vlašću vladara od kojih će početkom 13. stoljeća preći u vlast krčkih knezova Frankopana. S Vinodolom su pod feudalnu vlast Frankopana došle i Grižane, čiji je povijesni razvoj vezan uz zbivanja u čitavom Vinodolu. Stoga ih jeh teško posebno izdvojiti iz cjelokupnog povijesnog razvoja Vinodola, te ćemo se najprije ukratko osvrnuti na neke osobitosti vezane uz čitavi Vinodol.

O samom Vinodolu prije 12. stoljeća nije nam ništa poznato, te o životu stanovnika Vinodolske doline kao i društvenom uređenju i društvenim odnosima, možemo zaključiti na osnovi kasnijih dokumenata, posebno Vinodolskog zakona i urbara, kao i na temelju zakonitosti društvenog razvitka.

Prijelomna godina u organizaciji života i odnosa u vinodolskim općinama bila je 1225., kada je darovnicom ugarsko-hrvatskog kralja Andrije II Vinodol došao u vlasništvo krčkog kneza Vida (*comiti Guidoni de Vegla*). Andrija II daruje Vidu »cijelu zemlju koja se proteže u dukatu Slavonije tj. Vinodol i Modru s pripadnostima i sa svim prihodima« — »*totam terram pertinentem infra ducatum Sclavoniae, scilicet Vinodol et Modrus cum pertinentiis et totis redditibus ei et heredibus suis iure hereditario perpetuis temporibus possidendam*«,¹ što je potvrdio 1242. godine i kralj Bela IV Vidovim sinovima Ivanu, Fridriku, Bartolu i Vidu, ispravom izdanom u Trogiru.²

Tom privilegijom od 1225. godine došlo je do korjenitih promjena u Vinodolu, jer do tada se živjelo »bez vlastelinske eksploatacije, a u općinskom uređenju.³

Zajedničke općinske stvari rješavale su se u općinskim vijećima, u kojima sudjeluju svi članovi općine, koji rade u korist zajednice, sve to po primitivnom demokratskom načelu. Zemlja se nalazila u posjedu i stalnom uživanju pojedinaca, odnosno pojedinih porodica, ali je sama općinska organizacija jamčila da do velikih razlika u zemljišnom posjedu, do oštrijih suptrotnosti između bogatih i siromašnih neće doći, jer općinska vijeća, koja su vršila vrhovnu kontrolu nad zemljom u svom kotaru, nisu dopuštala veće gomilanje posjeda u jednim rukama.⁴ Općinsko vijeće biralo je na demokratskoj osnovi općinske funkcionare, koji su imali sjedište u gradu, gdje je bila i općinska crkva sa župnikom (plovonom). Na čelu tih funkcionera bio je sudac,⁵ a uz njega tu su i satnik,⁶ graščik⁷ i busović.⁸ Bio je to povlašteni sloj, jer svaka se javna vlast nužno oslanja na sloj sebi odanih ljudi, a vjernost se, posve razumljivo, plaća dijeljenjem povlastica. Zato se unutar općine od njezinog stvaranja postepeno izdvaja povlašteni sloj, koji se od ostalih stanovnika općine razlikuje po posebnim pravima.⁹

Dolaskom Vinodola pod vlast krčkih knezova, kasnije prozvanih Frankopana, dotadašnje kneštvo (comitatus) vladarevo postalo je feudalno. Pri tome društveno uređenje Vinodola izmijenilo se samo u glavnom vlasniku proizvodnih sredstava i snaga te u aparatu za održavanje društvenih odnosa i poretka u Vinodolu. Sva prava vladara i njegova upravitelja, do 12. st. župana, a poslije kneza (comesa), prešla su na novog vlastelina-feudalca, Frankopana. U svemu drugome društveni život u Vinodolu ostao je isti, upravljen i podvrgnut promjenama društvenog razvoja suvremenog feudalnog doba.¹⁰

Od tada će Vinodolci morati dio svojih proizvoda davati za kneza, njegovu porodicu, njegove službenike i vojnike, a što se tiče upravljanja sada će njima upravljati knezovi preko svojih službenika, koji su i dalje nosili nazive: sudac, satnik, pristav i dr., ali sad više nisu birani slobodnom voljom općinskog vijeća, već na izbor utječe knez ili njegovi povjerenici.

Od 1225. godine, kada je Vinodol došao u vlast knezova krčkih (Frankopana), pa do 1288. godine, kada je sastavljen Vinodolski zakon, nemamo mnogo podataka u izvorima o zbivanjima i odnosima u Vinodolu između novih gospodara i vinodolskih podložnika. Kako je zapravo tada bilo u Vinodolu možemo jedino zaključiti retrospektivnom analizom Vinodolskog zakona, odnosno logičkim zaključivanjem o odnosu starog i novog poretka, nastalog nakon 1225. g., što dakako iziskuje jedan dublji pristup ovom problemu.

Vinodolski zakon, kao jedan od naših najstarijih pravnih spomenika i prvi popis običajnog prava, pisan je narodu razumljivim jezikom, glagoljicom. »Da je taj zakon sastavljen u hrvatskom jeziku i pisan posvećenim pismom glagoljskim, posve je naravno; ta Vinodol je bio naseljen čistim hrvatskim narodom, kao i susjedni otok krčki (osim grada Krka), a knezovi su krčki, iako su porijetlom bili možda Romani, već odavno živjeli među hrvatskim narodom, te prihvatili njegov jezik, običaje i osjećanje.«¹¹

Vinodolski zakon najbolje osvjetljava društvene odnose i društveno uređenje feudalizma od najstarijih vremena hrvatske povijesti pa sve do kasnog feudalizma. Njime se održavaju odnosi i slika su hrvatskog feudalnog društva na primjeru Vinodola. Kao što saznajemo iz tog zakona, sastavljenog 6. siječnja 1288. g. u Novom Vinodolskom (Novom Gradu), krajem 13. st. vinodolska županija ili kneštvo imala je devet gradova, kaštela (*castellum, castrum*), među kojima se spominju i Grižane. To je ujedno i prva pisana vijest o Grižanima, koje su s Vinodolom 1225. g. došle pod vlast krčkih knezova.

Prilikom donošenja Vinodolskog zakona u Novom Vinodolskom (tada Novom Gradu) *Grižane su zastupali popovi Ljuban i Petar, satnik Domjan te Dunat i Dragoljub i Vidomir Vučić*,¹² koji su vjerojatno kao najbolji poznavaoči starih pravnih običaja u Grižanima bili ovamo poslani od strane Grižanaca. Uz ostale predstavnike vinodolskih gradova oni su u Vinodolski zakon tobože trebali ugraditi stare običaje po kojima su se do tada vladali Grižanci.

Međutim, tu se ne radi o popisivanju starih običaja i njihovom unošenju u Zakonik, osim nekih izuzetaka kao što je pitanje krvne osvete za smrt svog srodnika, već se radi o tome da je Vinodolski zakon u suštini jedan kompromis između vladajućih knezova-vlastele i vinodolskog stanovništva-kmetova. Utvrđivanjem normi trebalo je da prestanu borbe između donacionalno-feudalne gospode i vinodolskog stanovništva, koje je sada u načelu priznalo

»novi poredak«. Sada je trebala da počne era »mirnog eksploatiranja«, koja bi počivala ne na gruboj sili, već na »pravnom« od naroda priznatom osnovu.¹³

Te će norme u društvenim odnosima ostati kroz nekoliko stoljeća na snazi, dakako uz izvjesne promjene.

Grižane su i kasnije preko svojih predstavnika učestvovala gotovo na svakom zboru na kojem su se našli Vinodolci i raspravljali o svim vitalnim društvenim, ekonomskim i drugim pitanjima i odnosima. Tako ih vidimo 8. rujna 1395. godine zajedno s predstavnicima Drivenika, Belgrada i Kotora u Novom, gdje potvrđuju »stare zakoni ki su prije bili«,¹⁴ prema kojima su utvrdili određene kazne za krađu i druga nedjela. Isto tako vidimo grižanskog suca Jakoba Mahonića među pristavima u parnici između Bakrana i Hreljana 1437. godine.

Grižane su daleko starije nego što su prve vijesti o njima. Grad i mjesto Grižane vežu svoj postanak za davnu prošlost. Smještene ispod stare grižanske »gradine«, u središtu Vinodola uz cestu Križišće — Novi Vinodolski, dominiraju vinodolskom dolinom. S Belgradom i Kotorom one su nekada sačinjavale jednu cjelinu, što se vidi i iz jedne isprave, pisane 1323. godine u Belgradu, gdje su popisane zemlje općine kotorske, grižanske i belgradske u Sopaljskom polju. Tu se spominje »vsa općina kotorska, griška i belgradska«. U toj se ispravi spominje i snažan potres koji je uzdrmao Vinodol i oštetiо grižanski grad jer »v to vrime tresiše se zemla va Vinodoli i v otoci, i gradi se razvalivahu«. Među »dobrim i poštovanim muževima« (dobri poštovani muži) kod ovog popisa zemlje Grižane su zastupali Budić, Prodan i Dragoš Kovač.¹⁵

No dok su još 1323. godine Grižane jedinstveno područje s Belgradom i Kotorom, početak će se od 15. st. dijeliti. Poslije smrti bana Nikole Frankopana (1432), gospodari Grižana su njegovi sinovi, koji će izvršiti podjelu svih imanja porodice Frankopana 1449. godine na osam dijelova, Grižane u to vrijeme nisu više jedinstveno imanje, već se dijele na dva posebna imanja — Grižane i Kotor, kojem su pripadali Badanj, Belgrad i Crikvenica. Grižane su prilikom diobe pripale knezu Nikoli, istoimenom sinu bana Nikole Frankopana. Uz Grižane dobio je i gradove Ozalj i Ribnik s djelom Krka i Senja (*castra Ozal, Ribnik et Grisan, ac porcio civitatum Vegle et Segnie*). Kotor je došao pod vlast mlađeg kneza Martina Frankopana, koji je dobio većinu vinodolskih imanja: Novi, Bribir, Kotor, Bakar i Trsat, a uz to još Okić i Starigrad (*castra Okych, Starigrad, Noui, Brebir, Kothor, Bakar et Thersat*).

2. POSJEDOVANJE ZEMLJE I STOKE — EGZISTENCIJALNO PITANJE

Već iste godine kada je izvršena dioba državine knezova Frankopana u Modrušu (1449), kada se porodica Frankopana raspala n osam loza, a njihova državina na osam velikških gospoštija, spominje se knez Nikola kao gospodar Grižana u jednoj ispravi od 1. prosinca 1449. g. Radi se o ispravi u kojoj se govori o tome kako su Grižanci, Belgrađani i Driveničani rješavali neki spor oko goveda, koje su uzeli Driveničani, u polju sv. Marije u Triblju. U razrješavanju spora učestvovali su i predstavnici Novoga, Bribira, Kotora i Hreljina i spor je riješen u korist Belgrađana i Grižanaca. U ispravi se kaže:

»kada bi pravda na poli svete Marie meju Grižanci, Belgraci takoje i Driveničani, da bihu pošli z Drivenika niki mladi ljudi i bihu pojimali Driveničane goveda na poli u svete Marie, i te žvine ne bihu Driveničane pravo pojimali i to videći Grižane i Kotorane i Belgraci, sudci i plovani i satniki, ki bihu va to vrime na tih mestih više pisanih, i ini dobri ludi poli nih, ki znahu za zakon kako je meju timi mesti više pisanimi, jedni do družih ta zakon, ki su prvo nih prvi držali od velika vrimenta, i tako stoeći nekoliko vrime, i tada pojdoše Grižane i Belgraci vsaki k svom gđinu (gospodinu) tužeći tvrdo na Driveničan za te goveda, ke jim bihu pojimali, i naša gospoda plemenita, ka njim se obećaše, da njim ote učiniti zadovole jednoj strani i drugoj, i tako stojeći za dlđ (dug) više pisani, da naša gospoda zmožna i plemenita učiniše del sobu sa svojimi ludi ter svojimi službeniki, ki bihu va to vrime poli naše gospode plemenite i tako, da bi Drivenik kneza Ivana, a Belgrad be kneza Martina, a Grižane kneza Mikuli. I tada poslaše na tu pravdu i na provijenji (uvid) zmožni i plemeniti gospodin knez Ivan svoga dobra i plemenita človika potknežina Bolfa i tako je naš gospodin zmožni i plemeniti knez Martin tako je posla svoje dobre ljude i plemenite z Bribira potknežina Jakovčića i tako je z Novoga svoga slugu potknežina Luku Živkovića; i k tomu pojdoše dobri i razumni muži s timi plemenitim muži više pisanimi, kih poješe sa sobu na tu pravdu više pisanu z Novoga, z Bribira, z Grižan, s Kotorana, z Belgrada, z Drivenika, s Hrilina i počeše govoriti jedni do družih meju sobu ki bi bolu (pravdu) pokazali. I kazahu Driveničane niki list na toj pravdi, ki list nim ne bi ništare vridan govoreć simo i tamo jedni do družih, tr najdoše pravdu, da su krivi Driveničane i da nisu pravo vzeli tih goved, i tako načiniše ti dobri i plemeniti muži ki su više pisani da bi mir meju nim i da imaju platiti Driveničane te tri goveda Belgracem libar r.k. 120 i tako načiniše, da biše kuntenti (zadovoljna) jedna stran i druga.

I tako je od nih pasišć (pašnjaka) i od njih stani i zagore i v dolu i na poli (polju) i na gori načiniše meju sobu tako, da živu meju sobu ljubveno i lipo meju sobu kako braća i susedi, i da pasu svoju živinu jedni do družih tako, kako prije nih prvi tako i sada i da nimaju ni jednog zaroka meju sobu jedni nad družim, tako da i sada živu i pasu tako kako se zgora uderži na vike vične.

I ošće (još) na to potvrjenje više pisano ti dobri i plemeniti muži više pisani, stol i obraz naše gospode plemenite, najdoše na to načinjenje više pisano dobrih ljudi pristavi, prvo bi satnik Jakov Čikulić z Novoga, drugo bi satnik Kersul (Kršul) z Bribira, treto bi Petar Kurilić z Hrilina.«¹⁶

Sličnih je sporova oko zemlje, pašnjaka, stoke i međa bilo često, budući je to sve sačinjavalo osnovni izvor egzistencije. Karakteristično je da su u svim takvim sporovima ili raspravama uzimali učešća predstavnici nekoliko vinodolskih gradova, odnosno općina, što upućuje na izvjesno zajedništvo i međusobno povjerenje, međutim, kao arbitri javljaju se često i sami feudalni gospodari. Tako već naredne 1450. godine Nikola Frankopan rješava spor između Grižanaca i Kotorana, dosuđujući Kotoranima zemlju Drinin. Vinodolski sud u Novom izrekao je, naime, po nalogu bana Nikole, presudu o spornoj zemlji i paši u korist Kotorana. U toj ispravi uz ostalo stoji:

»i bi odlučeno, da ima priseći Kotoranov dobrih muži 12 i ti isti muži prisegoše tim zakonom, kako im biše pravda odlučila i da pravda zadobi to Kotoranom da nimaju Grižane ča činiti v tom Drininu«, i to je potvrdio

rečeni sud u Novom »v stoli našeg plemenitog gdn (gospodina) bana Mikule.«¹⁷

Svi ovi izvori nam govore o tome koliki je značaj imala u to vrijeme zemlja i posjedovanje stoke, a vezano s tim i pašnjaka. Također je od značaja bila i šuma, koju su Grižanci imali na prostoru koji je sezao na sjever do Liča. Mnogo sporova vodili su Grižanci i s Ličanima oko šume Kobiljak na graničnom području kod Liča. Vidimo, dakle, da se vodila stroga briga za svaki pedalj zemlje i za svako grlo stoke. Dolazilo je, kao što se vidi iz navedenih dokumenata, čak i do nasilnog otimanja stoke i do rasprava oko toga, pri čemu su konačnu riječ u presuđivanju imali feudalni gospodari.

Upravo nas to i upućuje na to da su se Grižanci, kao i ostali stanovnici Vinodola, uglavnom u to vrijeme bavili stočarstvom i zemljoradnjom pri čemu i vinogradarstvo igra značajnu ulogu. Kao vrsni zidari, klesari i kamenjari postat će Grižanci poznatiji u kasnijim stoljećima.

Od kolikog je značaja bilo posjedovanje zemlje, kako obradive tako i za ispašu, vidi se i po tome što se je i kupovinom nastojalo povećati zemljišni fond. Vidimo to na primjer i iz jednog kupoprodajnog ugovora od 8. XII 1474. godine, sastavljenog u Grižanima, kojim Minak (Mirko) Malinarić s bratom Ivanom prodaje zemlju Tomi Matesiću.

»Let gospodnih č.n.o.d. 1474. miseca dekembra i 8 dan, kada ja Minak Malinarić s moim bratom Ivanom, živeći v Grižah, prodasva dobru mužu Tomi Matašiću našu zemlju, ka je v Janevli zapećce (u Janjevlju iza Pećac), tim zakonom, da je nejgova; tim zakonom da je voljan tu zemlju uživati i prodati i darovati i za dušu ostaviti komu godi njemu drago kako vlašći (vlastiti) svoj kup (ono što je sam kupio) i da nam Toma dva zlata dukata i skupi za četiri leta bir (daća u novcu od zemljišta), ka je bila na nu (nju, na tu zemlju) i oće nama da 14 starić (posuda) pšenice i bisva (bit ćemo) mi kuntenta (suglasni) za tu zemlju, da je njegova vikuvičnim zakonom i pri tom zavodi bi dobar muž Andri Raduković, ki kanta od naše strani tu zemlju zakonom vinodolskim, i ini (drugi) dobri muži i mejaš: najprvo Jurko Vukotić v Belgradi, Blaško Matašić v Belgradi, ka sta mejaša te zemlje, Ivan Blažević v Belgradi, Ivan satnik, Kirin sin v Belgradi, i ja pop Lovrenac, plovani belgradski, budući oficijal gospodina prijura Jurja spod Novoga, ki dah na to svistela satnika Šimuna v Belgradi.

Ja Stipan žakan budući v Grižah pisah to pravo i vjerno kako bih prošćen od jedne strani i druge.«¹⁸

Vidimo iz isprave da je prodaja vršena, osim za novac, i za pšenicu tj. plaćanje u naturi. Daća u novcu na zemljište izgleda da je bila dosta velika kada prodavaoci zemlje braća Malinarić traže da im kupac »skupi za četiri leta bir«, što je uračunato u cijenu zemljišta koje prodaju.

3. OD NIKOLE FRANKOPANA DO STJEPANA OZALJSKOG

Knez Nikola nije dugo gospodario Grižanima. Nije ni njegova kćerka Margareta, opatica u Zadru, kojoj je otac dao Grižane. Već 1455. godine kao gospodar Grižana spominje se knez Martin Frankopan koji ih je kupio od svoje nećakinje Margarete. Ona vjerojatno nije puno ni marila za Grižane s obzirom na svoj redovnički poziv i na udaljenost Grižana od Zadra. Međutim, ni knez Martin Frankopan nije povezao Grižane u jednu cjelinu, kao što je to bilo ranije. Naprotiv, on 1462. g. daruje Belgrad Pavlinskom samostanu

u Crikvenici, a Kotor franjevačkom samostanu na Trsatu, čiji je bio utemeljitelj. Sa zemljom dobili su samostani i kmetove, međutim, kako su sad samostani došli u vazalni odnos prema knezu Martinu, to su njihovi kmetovi i dalje bili ovisni o grižanskom gradu — priznavali su njegovu sudsku vlast i vršili vojničku službu. Naročito je bila obaveza i dužnost svih fratarskih kmetova da popravljaju grižanski grad i daju stražu gradu.

Martin Frankopan gradio je i darivao i druge samostane na svojim posjedima. Tako je pavlinskom samostanu sv. Marije u Crikvenici 28. listopada 1455. godine u Novom potvrdio sve isprave svojih predaka, posebno koje je dao njegov otac knez Nikola Frankopan. Kako je najradije boravio u Novom (Novigradu), tu je utemeljio ispod brda Ospa 1462. samostan hrvatskih pavlina uz crkvu sv. Marije, te im iste godine darovao selo Belgrad. 1474. godine darovao je trsatskoj crkvi selo Grižane, što je ponovno potvrdio 1478. godine, kada daje trsatskom samostanu selo Kotor kao za-dužbinu.

Kada su poslije smrti kneza Martina Frankopana (1479) Blaž Podmanicki, Mađar i Maroje Žunjević, kapetan senjski, u službi kralja Matije Korvina, istjerali kneza Ivana Frankopana, koji je upao s Krka da prisvoji vinodolske gradove, Žunjević je od kralja dobio Novi i Bribir, a zatim je sam oteo Grižane trsatskom samostanu priključivši ih dobivenim posjedima od kralja. Tako će nakon smrti Maroja ovi posjedi pripasti njegovom bratu Jeronimu, koji 1486. godine, prilikom tužbe trsatskih Franjevaca, tvrdi da Grižane pripadaju Bribiru, imanju što ga je brat mu Maroje dobio od kralja Matije. No to nije mogao dokazati. Naprotiv trsatski su Franjevci lako dokazali svoje pravo na Grižane, jer su imali darovnicu Martina Frankopana i kraljevske privilegije s kojima su darovanja kneza Martina potvrđena samostanu. Nakon toga Žunjević se povukao iz Grižane u Bribir i Novi, iako se vidi da su Grižanci imali neke obaveze prema njemu, a odnosile su se na obrađivanje vinograda. To se vidi iz njegove darovnice, kojom je 1490. godine dao crikveničkim Pavlinima neki vinograd.¹⁹

Stjepan Frankopan, brat kneza Martina, uspio je da njemu i sinu mu Bernardinu 1481. godine kralj potvrdi sve stare posjede i nove tekovine. Nedugo iza toga umro je u Modrušu knez Stjepan II Frankopan, koji iako nije mogao u ono burno vrijeme održati na okupu golemu državinu (posjed), svojim je ličnim vrlinama spasio bar ono što se je spasiti dalo. Njegov sin jedinac Bernardin, »muž neukrotive hrabrosti i smjelosti«,²⁰ postao je vlasnik Grižana do svoje smrti 1529. g.

Za vrijeme njegove vlasti nad Grižanima desio se onaj tragični poraz hrvatske vojske, pod vodstvom bana Mirka Derenčina, na Krbavskom polju kod Udbine u borbi s Turcima 1493. godine. Nakon toga sklanja se modruški biskup Krištofor s kaptolom u Vinodol. Modruški kanonici tad dolaze u Grižane i Belgrad, gdje će od tad biti sjedište kaptola.

Oko 1530. godine došla su sva imanja kneza Bernardina Frankopana u vlast njegovog unuka Stjepana, koji se prozvao Ozaljski. Tako su i Grižane došle pod njegovu vlast. Upravo u njegovo vrijeme došlo je do previranja i nezadovoljstva u Grižanima, izazvanih kršenjem dotadašnjih prava i obaveza Grižanaca prema feudalnom gospodaru. Nezadovoljstvo je rezultiralo time što su Grižanci 1544. godine popisali svoje obaveze vlastelinstvu u tzv. »Griški urbar«,^{20a} čiji tekst donosimo u cijelosti:

4. GRIŠKI URBAR ILI »ZAKONI PUKA GRIŠKOG«

»1544. pervara prvi dan. Znano čini puk Griški našoj gospodi milostivoj²¹ i do nih namestnikom²² zakoni naše prave, stare. Naj prvo: dužni smo gospodinu našem dohotka biri²³ pinez lib. pet sto, i više toga satniku libr. 10, graščiku libr. 5, od živin male od 15 ednu i ot-oga sula²⁴ gre satniku muzica,²⁵ graščiku jalova edna.²⁶

Od velike živine kravje, ča neteži,²⁷ od sake glave gre soldina 5, kada prejde godišće: od crikvenih negre velih ni malih.

Od vina gre gospodinu potoki²⁸ 15, i tu gre satniku za najbolim kmetom kmet, a graščiku sridni kmet od vina, a kada gre gospodin rizati gre gospodinu samotretu od satnika obed i vičira; za on dan satnik ima dati kruh i umik,²⁹ a gospodin vino.

Ošće³⁰ gre gospodinu od vsake hiše ognišćini³¹ starić pšenice, a od kmet; od crikvenih kuć negre, ni od onih, ki stoe na najam v kuća(h).

Od (ti)h starić gre samo ... vsaki desto ...³²

Ošće smo dužni dati trsji (ko)p i motiku; (ka)da kopamo prvu kop, gre nam od gospodina pšenice starić idean i spud³³ vina i edan brav; na drugi kop gre pšenice starić iedan, spud vina.

Ošće smo dužni na vratih grada va dne strašca dva, a noći 4; i ti strašci su dužni nositi listi od grada do grada najbližega, ča e Bribir i Drivenik, listi, glase i za Turke.^{33a}

Ošće je slobodan sudac vsih stvari; gospodin slobodi od sebe, a puk od sebe; i tako satnik i graščik slobodan est od vsih stvari za ono leto, dokli svrši leto svoga oficija.

Ošće obečasmo gospodinu: gospodin kada grad zida, vsaki kmet po edno brime sena.

Ošće obečasmo gospodinu, kada gradski ima nasaditi vinograd poli grada i odgojiti k rojenju na našu spezu; posli Jagatoga³⁴ kopati za plaću, ali v dohodak gospocki.

Ošće dužni (smo) japnenici gospodc(koj) činiti, ča e k noj tribi, samo gospodin meštru spizi i plaću (da).

Jošće pšenica ka se imenue čabar,³⁵ ka gre gospodinu v grad; naj prvo čabar Kuletića, starić 10

Čabar Blažičevića i Skomaržića, starić 6

Čabar Blažičevića i Skomaržića, starić 6

Čabr svetoga Križa 6

Čabr svete Ani, stariće 3

Čabr Patrića, stariće 3

Čabr Žeboloviki, stariće 3

Čabr Stipanićin, stariće 3

To su krivice, ke nam čini Gusić³⁶ oblasti.

Naj prvo nas je primoral, da grebeničamo u trsji pri moru, ča nismo dužni doli ni ovdi.

Oće nas je primoral kopati trsje poli grada prez plaće i spizi male i velike, ča nismo dužni.

Oće nas je prisilil les na kaštel³⁷ delati i voziti daske, ča nismo dužni.

Oće nas je prisileval i ž nih trsj trgati grozdje i goniti v grad prez spizi i plaće, ča nismo dužni, nego za plaću ili v dohodak.

Oće nas je primorival dati strašca u kaštel, koga nismo dužni, i ostale strašce od grada drva nosit u kaštel i druge tlake, ča nismo prvo; oće stražci na sebi drva nositi, i jošće sebi na vratih drva od brimen po edno poleno, i vrat i grada čuvati.

Oće veće krat puku zabrižući drva i seno nositi i goniti, ča nismo dužni, nego za plaću, ali u dohodak.

Oće vdili put čineći priko gore i pismo (nositi) mimo dužnosti, ali e mogal ki, ili ni; ki ni pošal, ta e kaštigan nemilostivo.

Oće ča godi e namislil i ča godi e otel, s tom nas je porablival prez sakoga zakona i prez spizi, gore nego robja i nego ednu živinu tako, da smo bili dešperani; oda bismo neufali dočekati na skrito, ča esmo dočekali, hvala budi gospodinu bogu, veći del bi nas se razlašo od službi k.m.

Oće tužimo se gospodi našoj, da nam se učini velika krivica od fratrov na Crikvenici za trg, ki e nih, da nam počeše vzimati trgovinu, ka ni bila prvo nidare.

Oće nas primora svoju sol goniti na Dubovac³⁸ po krivici, ča nismo dužni.

Oće, ča nam biše prvo odpušćeno od gospode treti del dohotka, on nam to ustegnu va to (ne)volno leto nam lane i sega lita, a kada nam gospodin bog vze vino i žito tuču, da nemore ubog puk dale od nevole, prosec milosti od gospode milostive...³⁹

(Na vanjskoj strani piše: Zakoni puka Griškoga)

Ovaj urbar, ili kako ga sami Grižanci nazvaše »Zakoni puka Griškoga«, predstavlja značajan dokumenat za sagledavanje ekonomskih odnosa i položaja grižanskih podložnika u to vrijeme. Pisan je glagoljicom. U njemu se navode dužnosti i obaveze, kako one koje su zakonite, tako i one na koje su bili prisiljavani od strane Ivana Gusića, upravitelja primorskih dobara kneza Stjepana Frankopana Ozaljskog. Za vrijeme tog Gusića Grižanci su morali vršiti razne poslove i službe, koje ranije nisu vršili, što je normalno izazvalo revolt.

O nekorektnom ponašanju Gusića i njegovim postupcima iznose u urbaru, između ostalog i to, da »što god je zamislio i što god je htio, s tim nas je izrabljivao bez svakog zakona i bez hrane, gore nego roblje i stoku, tako da smo bili nezadovoljni i veći dio namjeravao je da ode iz kneževе službe«. Upravo zbog takvog odnosa kneževih službenika prema njima, Grižanci su ovim pritužbama na velika nasilja i samovolju kapetana Ivana Gusića, htjeli urediti svoje odnose prema svojim feudalcima Frankopanima, dajući do znanja »gospodi milostivoj i njihovim namjesnicima« da u odnosu na njihove prave stare zakone, ono što im čini Gusić nije u redu i da on uvodi razne nove obaveze, koje oni nisu dužni izvršavati. Nisu bili dužni, na primjer, da kopaju njegov vinograd bez plaće i hrane, da voze drva u grad, izrađuju i voze daske, беру njegov vinograd i voze grožđe u grad bez plaće i hrane, da daju sijeno kad bi se zidaо grad i pale vapno, da sade vinograde oko grada i slično. Gusić je tražio, dakle, od njih više nego je bilo uobičajeno i dozvoljeno, čak i to da njegovu sol voze do Dubovca i mnoge druge obaveze, s kojima se Grižanci nisu mogli pomiriti i zato protestiraju. Interesantno je napomenuti da ovaj dokumenat, nazovimo ga uslovno urbar, nije sastavljen od strane feudalnih gospodara da regulira obaveze podložnika prema njima, već su u njemu sami grižanski podložnici (puk griški) popisali svoje obaveze i svoja prava, temeljena na starim zakonima, ukazujući otvo-

reno na kršenje tih starih zakona. Stoga su feudalni gospodari, htjeli oni ili ne, morali barem donekle respektirati ove pritužbe i praviti određene ustupke. Tako je Stjepan Frankopan, kada je 1565. g. boravio u Grižanima, izdao im neke olakšice za podavanje »sulja« od velike živine (krupne stoke), a također i 1569. g. kad je tu obavezu prenio u rad težaka za vinograde.

5. UTVRĐIVANJE OBAVEZA PREMA KNEZOVIMA ZRINSKIM 1605. GODINE

U vrijeme dok su pisani »Zakoni puka Griškog« nije još bilo slobodnjaka, te su svi imali obaveze podavanja daća i vršenja službe. Tokom 16. i 17. stoljeća oslobodit će knezovi Zrinski neke grižanske porodice od kmetstva: porodicu Mirošić, kasnije Papić (1565), tri kuće Likara ili Likarića (1568), porodicu Biomba nazvanu Bionda (1639), osam kuća Marušića (1641). Petar Zrinski oslobodio je kmetske zavisnosti i dvije kuće porodice Marsilio, od kojih je jedna dobila 1675. plemstvo (honores), koje je podjelio ugarsko-hrvatski kralj Leopold.⁴⁰

Stjepan Ozaljski je prilikom diobe dao neka imanja svojoj sestri Katarini, ženi Nikole Zrinskog, s kojim je 1544. godine, dakle iste godine kada je napisan i grižanski urbar, ugovorio zajednicu dobara i međusobno nasljedstvo. Poslije tragične pogibije Nikole Zrinskog pod Sigetom 1566. godine, pravo na nasljedstvo svojih imanja Stjepan Frankopan Ozaljski priznao je svojim nećacima Jurju, Krsti i Nikoli, koji tako postadoše gospodari vinodolskih imanja, među kojim i Grižana. Stjepan je to potvrdio i svojom oporukom 1572. godine, kojom je »sve svoje gospodstvo, gradove i sela i sva pristajališta mala i velika, toliko pri moru, koliko ovde na Hrvatih ostavio svojim nećacima, tim više što je ostao bez potomaka«. ⁴¹ Od tada su Grižane s ostalim vinodolskim posjedima ostale pod vlašću Zrinskih sve do propasti te hrvatske velikaške porodice 1671. godine, kada je ban Petar Zrinski, nakon neuspjele urote zrinsko-frankopanske, izgubio ne samo cjelokupnu svoju imovinu, već i glavu, zajedno s Franom Krstom Frankopanom u Bečkom Novom Mestu. Nakon katastrofe zrinsko-frankopanske Grižane su s ostalim posjedima Zrinskih pale pod upravu austrijske komore.

Iz vremena Zrinskih poznat je još jedan urbar za Grižane. To je onaj iz 1605. godine koji je, za razliku od onog iz 1544. godine, urbar u pravom smislu riječi, jer se njime detaljno normiraju i određuju obaveze podložnika prema feudalnim gospodarima. Između ovog urbara i onog ranijeg ima dosta bitnih razlika, međutim, vidi se da je temeljen na ranijem urbaru. Njime su za vrijeme Nikole Zrinskog ponovno uređene dužnosti Grižana. U nešto slobodnijem prijevodu tog urbara iz 1605. godine stoji:

»Gospodinu daju godišnji uobičajeni dohodak 'biri pinez libar 500'. Od toga gospoda oslobađaju (cha se ne pryemle — ča se ne prima):

Frana Mirošića (Miroša) L 13 (libara 13)

Klekovića slobode (oslobađa se) L 15 sz (soldina) 18

Marušića L 13 sz 10

Sugloue biri slobode L 5 sz 7

Frana Likarića L 10

Ansentića L 1 sz 2

Popa Barića sz 2

Na vinograd popa Lovrenca, kojeg drži milostivi gospodin oslobađa se L 1. Kneza Matiju Čiolica, prokulaba hreljinskog, koji je ubijen u službi kneza (od Matije Pušića) oslobađa se L 5 sz 10.

A ostatak koji ostaje kad se odbiju ova gore navedena oslobođenja iznosi L 444 sz 11.

Od sitne stoke daju sulj kao i Driveničani, a ranije su plaćali (davali) od 15 jedno. A kad se ubere taj sulj, od njega ide:

satniku ide jedna ovca s jagnjetom

graščiku ide jedan jalov brav (jalova ovca)

Slobodnjaci plemenitaši, koji su bili uvijek slobodni i sada su u milosti gospodskoj.

Od krupne stoke plaća se sulj (sul) tj. travarina godišnje paušalno 12 libara. Svaka kuća daje godišnje u grad 34 stara pšenice. (Prema urbaru iz 1544. g. svaka kuća je davala starić pšenice, osim crkvenih kuća i onih kuća koje su date u najam).

Osim ovoga uzima satnik svaki deseti mali starić pšenice po kući (ognjištu), a to dobiva zato što je dužan pšenicu spremati u grad. Dužni su dati potoku od vina kao u Driveniku i to svaki petnaesti spud. Daće što ih je srednji kmet plaćao gradu pripadale su graščiku.

Svaki kmet (misli se na domaćinstvo) dužan je godišnje dati po jednog težaka, s tim da im se dade piti i jesti, ali im se ništa ne plaća.

Gospodar (gospomin milostivi) plaćat će svake godine 12 konja kao pomoć onima koji prevoze njegove toware u Ozalj i drugdje.

Rečenim težacima obrađuju se gospodski vinogradi (urbar 1544. određuje da satnik kod vezanja vinograda treba dati kruh i smok, a gospodin vino).

Štange, stabre (kolce) potrebne za vinograd dovoze za plaću.

Za berbu gospodarevog vinograda i dovoz mošta u grad, kao i za izradu sudova (bačava) plaća im se i daje hrana.

Svaki kmet (domaćinstvo) dužan je svake godine donijeti jedno breme sijena u grad.

Što god se zakolje u mesnici od stoke, krupne ili sitne, gradu pripada od svakoga glava.«⁴²

Dakle, kao što smo vidjeli iz nekih primjera u navedenom urbaru, on se temelji na onom ranijem iz doba Frankopana, bez obzira na neke razlike među njima. Grižanci su plaćali »bir« u iznosu od 500 libara kao što je bilo i prema urbaru iz 1544. godine. Od tih podavanja bili su već sada neki oslobođeni, kao što su: Fran Mirošić, Kleković, Marušić, Fran Likarić, pop Barić i drugi, što ukazuje na izvjesne imovinske razlike vezane uz određene privilegije.

Davali su sul od stoke — travarinu, pšenicu, određenu količinu vina i po jednog težaka godišnje. Morali su da rade u vinogradu feudalca (milostivog gospodina) tj. vršili su berbu grožđa, dovoz mošta u gradsku konobu, izrađivali bačve i pripremali ih za vino i dr., ali za sve to dobivaju određenu naknadu, kao što je to bilo predviđeno i ranijim popisom prava i obaveza Grižanaca.

Kako u to vrijeme »potoku« od vinograda popovi u Vinodolu nisu plaćali, knez Nikola Zrinski je ispravom, izdanom u Grobniku 1612. godine, oslobodio grižanski i belgradski kaptol te obaveze, jer je bilo očito da su oni »takove pravice prvo imali, kako i ostali popi Vinodolski.«⁴³

6. ZNAČAJ URBARA ZA UTVRĐIVANJE DRUŠTVENO-EKONOMSKIH ODNOSA U DOBA FEUDALIZMA

Iz ovog kratkog povijesnog prikaza Grižana u doba feudalnih društvenih odnosa pod Frankopanima i Zrinskim, dobili smo barem donekle sliku društvenih i ekonomskih prilika u doba feudalnog podložništva Grižana. U osnovi su ti odnosi, s nekim izuzecima koje je normalno nametnuo društveni razvoj, bili zasnovani na odredbama Vinodolskog zakona. Budući je Vinodolski zakon bio na neki način u skladu s htijenjima vinodolskih podložnika i interesima feudalnih gospodara, to su razumljiva i reagiranja prilikom kršenja starih prava, što vidimo i u slučaju Grižanaca, iz čijeg protesta i dolazi do popisivanja njihovih prava i obaveza u urbar 1544. godine, te dalje sređivanje i potvrda tih odnosa urbarom iz 1605. godine. Oni se s pravom prilikom raznih tužbi i parnica pozivaju na »stare zakone ki su prije bili«, pri čemu su vjerojatno mislili na Vinodolski zakon i njegove odredbe, a dakako i na pozitivne norme u odnosima feudalac-podložnik, koje su se bile ukorijenile kao običajno pravo u njihovom životu.

Izrazimo li se našim današnjim riječnikom, grižanski urbari su bili normativni akti ili dalja razrada pojedinih odredaba Vinodolskog zakona u specifičnim prilikama, u jednoj određenoj sredini kao segmentu šireg vinodolskog područja. Mnoge odredbe i ponašanja prenose se kasnije, kao običajno pravo, iz koljena na koljeno i zadržat će se do novijeg vremena u običajima Grižanaca, naših djedova i pradjedova.

Grižanski urbari, kao i urbari ostalih vinodolskih gradova i općina, uz Vinodolski zakon, daju najbolje sliku o položaju stanovnika Vinodola u doba feudalne eksploatacije. U njima je točno popisano koliko se čega daje i što se daje feudalcu, što su bili dužni učiniti za svoje gospodare kao i što njima samima nakon svega toga ostaje. Tu su navedene i njihove obaveze prema gradu (kaštelu). Uz davanje prihoda sa zemlje i od stoke, u naravi i u novcu, radili su podložnici grižanskog vlastelinstva i na zemlji od koje je sav urod išao direktno gradu. Uz postojanje novčane rente, vidi se da je još postojala i prirodna renta. Tako su plaćali travarinu (sul) u novcu, ali su uz to davali i po koje grlo stoke. Ovdje je između feudalnih gospodara i podložnika postojao takav odnos kakav se može u isto vrijeme naći i u drugim krajevima Hrvatske. Međutim, ovdje su ti odnosi bili prilagođeni uvjetima ovog područja i, na neki način, tradicionalno vezani uz pravne i ekonomske odnose temeljene na Vinodolskom zakonu, a ponešto i na običajnom pravu koje ovdje nije nikad bilo iščezlo, bez obzira što je bilo ukomponirano u nove feudalne društvene odnose, koji predstavljaju početak »ekonomske eksploatacije kmetova od strane donacionalno-feudalne gospode, koja je s vremenom bivala sve intenzivnija«.⁴⁴

7. KULTURNO-POVIJESNA BAŠTINA

Grižane su nesumnjivo mnogo starije nego prve vijesti što ih imamo o njima. Da li njihov postanak datira još iz vremena grčke i rimske ekspanzije na ovim našim prostorima, da li su ih sagradili Grci i Rimljani, teško je ustvrditi samo na temelju narodne predaje, ali da su drevnog porijekla u to nema sumnje. Vjerojatno je najprije nastao grad-utvrda (kaštel), kao jezgra oko koje se kasnije razvija mjesto. Iako nema nekih čvrstih dokaza,

neosporno je da Grižane svoj postanak vežu uz daleku prošlost, prije doseljenja Hrvata u ove krajeve.

Ostaci nekadašnjeg grižanskog grada (grižanska gradina) uzdižu se na zaravni, ogromne 250 metara visoke i strme litice, iznad samog mjesta, odakle seže vidik na cijeli Vinodol i otok Krk. Prema sačuvanim ostacima zaključujemo da je grad imao oblik nepravilnog četverokuta, s okruglim kulama na uglovima. Po ostacima zidova na južnoj strani, koji se protežu do ruba litice, vidi se da je s te strane bio dobro utvrđen, dok ga je sa sjevera štitila visoka kamena stijena planinskog lanca koji zatvara vinodolsku dolinu sa sjevera.

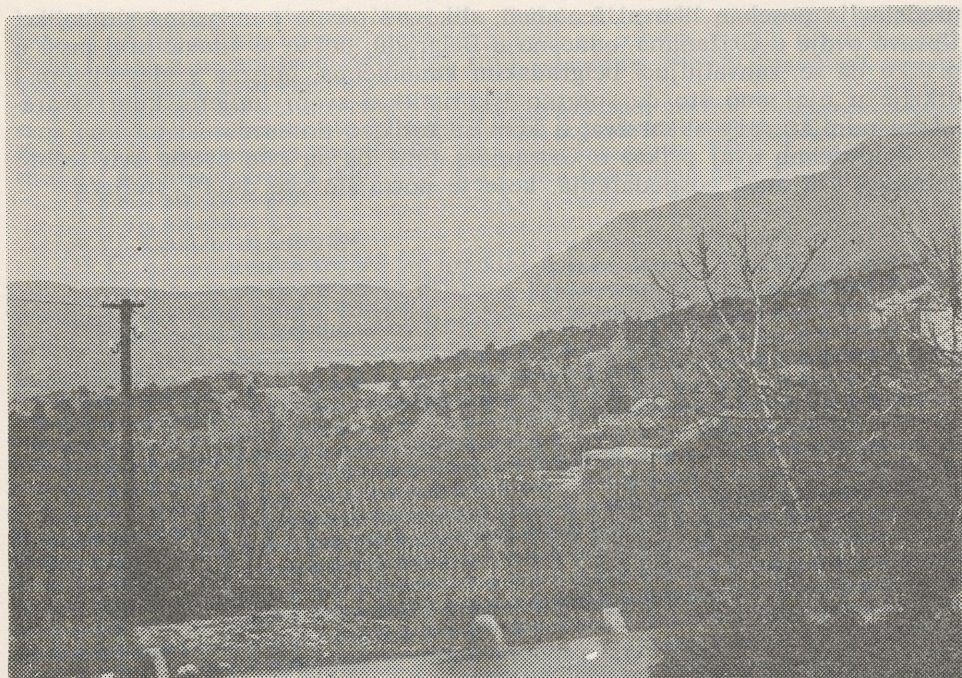
U samom mjestu nalazi se crkva posvećena sv. Martinu, sagrađena 1579. godine, najprije u gotskom stilu koji je prilikom kasnijih popravaka znatno narušen. U njoj ima nekoliko glagoljskih natpisa — jedan na krstionici iz kojeg se vidi da je crkvu podigao pop Barić Franić, a drugi je na grobnici Ivana Benkovića iz 1601. godine. Njoj pripadaju manje crkve (kapele): av. Ane u Barcima, sv. Roka uz cestu iznad Baraca (Peska), sv. Križa u Marušićima, sv. Mihovila kod Blaškovića i B.D.M. snježne u Belgradu, nekadašnjem sjedištu kaptola.

U belgradskoj crkvi ima više grobnica s glagolskim natpisima iz početka 17. stoljeća. Jedan je iz 1611. godine, kada je vjerojatno crkva sagrađena, dok drugi spominje kanonika i plovana Mikulu Muževića, Ivana Knežića, plovana grižanskog, Martina Martešića, Stjepana Franulića, zatim opet Mikulu Muževića i Ivana Juričića. U crnu ploču jedne grobnice, na kojoj nema natpisa, uklesana je okrunjena smrt. U blizini je grobnica Ivana Baretića, a kod drugih crkvenih vrata u ploču je uklesana godina 1666. Na ogradi belgradskog groblja je kamen na kojem je glagolski natpis 1636. pop Ivan Knežić«.

U nekadašnjem arhivu belgradskog kaptola čuvao se veliki broj dokumenata (spisa) starog krbavskog i modruškog kaptola, međutim, 1830. godine senjski kanonik, ranije grižanski župnik Franjo Vrinjanin uništio je i spalio veliki broj glagoljskih isprava iz tog arhiva. Inače je taj Vrinjanin bio učen čovjek, čak je napisao i dva teološka djela na hrvatskom jeziku. Stoga nije čudno, što pišući o tom zaista neshvatljivom postupku, Emilij Laszowski izražava žaljenje jer su time uništeni mnogi dragocjeni izvori za istraživanje prošlosti Vinodola i nekadašnje krbavske i modruške biskupije.

»Tako je i Jelačić, koji je bio za vrijeme Vrinjanina kurat u Triblju, a poslije u Brodu na Kupi, uništavao upravo sistematski glagoljske isprave. Vrinjanin je čak i grobni spomenik biskupa Dimitrija bacio iz crkve i uništio, a kasnije ga novim zamijenio biskup Ježić, koji je Vrinjanina oštro ukorio zbog uništavanja starina. Ovaj je barbarski postupak učinio zacijelo mnogo štete istraživanju prošlosti Vinodola i nekadašnje krbavske i modruške biskupije, što se dakako više popraviti ne da. Nešto se spisa sačuvalo u Triblju i u sv. Jeleni po župnim dvorovima, od kojih je dobar dio sačuvan u bogatom arhivu Jugoslavenske akademije, kamo su došli sa zbirkama Kukuljevića i Mažuranića.«⁴⁵ Takvo uništavanje starina nanijelo je zaista mnogo štete istraživanju prošlosti ovog kraja.

Glagoljica koja je ovdje bila u upotrebi i raširena kao pismo, pored velikog značaja u smislu širenja pismenosti, imala je znatan utjecaj u kulturi i umjetnosti. Veliki majstor minijaturnog slikarstva Grižanac Julije Klovic (1498—1578) crpio je inspiraciju za svoje minijature iz glagoljice, koja

Sl. 1. Pogled na Vinodol iz Grižana

Sl. 2. Grižane

predstavlja poseban likovni fenomen, slikovno pismo puno sitne simbolike. Upravo ovdje u Grižanima, odnosno u Belgradu, došao je Klović prvi puta u priliku da se, zahvaljujući belgradskim kanonicima, upozna s glagoljicom i otkrije u njoj ono što će spretno iskoristiti u svom umjetničkom stvaralaštvu minijaturnog slikarstva, u kom se uzdigao do savršenstva.

Zaključimo ovaj prikaz o Grižanima time da su one prošle svu težinu domaćeg i stranog gospodarenja, koje je potrajalo sve do 19. stoljeća.

BILJEŠKE

¹ T. Smičiklas, *Codex diplomaticus*, III, str. 244.

² Ibid. IV, str. 144.

³ M. Kostrenčić, *Nacrt historije hrvatske države i hrvatskog prava*, 1956., str. 195.

⁴ Ibid. str. 186.

⁵ Sudac je vršio sudbene i upravne poslove u najvišoj istanci.

⁶ Satnik se brinuo za red i čistoću u općini (gradu). Bio je općinski službenik u svakom gradu Vinodola, po Istri i ostalom Primorju. Imao je vojno-policijski karakter, više kao izvršni organ.

⁷ Graščik (gračak) odgovara kastelanu tj. službeniku koji se brinuo za utvrdu grada (castellum).

⁸ Busović je bio neka vrst pandura; općinski glasnik koji je objavljivao naredbe podknežina, sudaca i satnika narodu.

⁹ N. Klaić, *Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku*, 1976., str. 388.

¹⁰ M. Barada, *Hrvatski vlasteoski feudalizam*, 1952., str. 42.

¹¹ Vj. Klaić, *Krčki knezovi Frankopani*, 1901., I, str. 113.

¹² U tekstu Vinodolskog zakona: »z Grižan Luban i Petar, popovi, Domian satnik, Dunat i Dragoljub i Vidomir Vlčić«, Barada, n. dj. str. 98.

¹³ M. Kostrenčić n. dj. str. 195.

¹⁴ Vinodolska općina određuje plaću za različite pravde, isprava izdana u Novigradu (Novom) 8. rujna 1395. godine. U njoj stoji: »v (ime) božie amen (let) gdnih (gospodnjih) č.t.č.e. (1395) (v) dan roistva Bogorodice Marie pridoše Soplane prvo Driveničane v. (2) Grižanci, g. (3) Belgraci, d. (4) Kotorani, tere vidivši stare zakoni ki su prie bili i su e potvrdili meu sobom: najprvo tadba v gradu ali vasi, rotnik v. 1. (12) pela gđinu v. 1. (12) mere od tuda... Od pravdi od pastiri: ki bi ča ukral meu družbu, ima zgubit vsu živinu, a sam ima vazet šćap obilen, tere pojti tja (ća) a gda ostane, osud; ako bi držal dobitak crikveni, ali čiji godi tr mu vuk uji, ali mu umre ili ju ubije ima pridrit zlamenja k koži ali prnest glavu zlamenem, i ako to ne učini, plaća glavu za glavu zlamenem, a nima veće vazet, nego razvi čriva, tere glavu; ako veće vazme plaća živa brava...«, Dj. Šurmin, *Hrvatski spomenici*, I, str. 99—100.

¹⁵ Ibid. str. 77—79., *Popis zemalja općine kotorske, grižanske i belgradske u sopoljskom polju*, isprava napisana 1323. godine u Biogradu (Belgradu), u kojoj uz ostalo stoji:

»I na tih rečenih zemlah pokloniše se dobri počtovani muži: prvo Paval, drugo Vlona, g. Ivan d. Stipan Parnišć, a z Grižan a. Budišč, v. Prodan, g. Dragoš Kovač, a z Belgrada a. :Šebula satnik, v. Stipan Krasovanišč i jesu razgledali zemle sopske vse i ni edan čovik ne smi težati tih rečenih zermal pres podžupa; ako bi se našal izgubilo vse žito — i u to vrime biše gda va Vinodoli knez Fedrig Duimov sin i knez Vid Žanov sin. I v to vrime tresiše se zemla va Vinodoli i v Otoci i gradi se razvalivahu i bihu ludi pečalni i na tih ričah se s oblubila vsa općina kotorska, griška i belgradska op tih i muži s Kotora a. d. z. Grižan v. a. z Belgrada.«

¹⁶ Ibid., str. 180—182., *Grižanci, Belgrađani i Driveničani rješavaju spor radi nekih goveda (pravdu)*, 1. prosinca 1449. g. u polju sv. Marije kod Belgrada. U glagolskom prijepisu te isprave iz godine 1583. stoji: »I ja pop Luka Mavrić

buduć kapelan crkve svetoga Martina u Grižah, ki ta list prekopijah (prepisah) kako se uzdrži u listu starom pravo ni priložih ni odložih, v letih gdnih (gospodnjih) 1583.«, a u latinskom prijepisu stoji: »Ja Miho Biondo pekopijah ovi list kako se u starom listu vidi etc.«

¹⁷ Ibid., str. 188—189., Vinodolski sud rješava spor između Grižanaca i Kotorana dosuđujući ovima zemlju Drinin, isprava izdana 30. prosinca 1450. u Novom. Pisao ju je novogradski (novljanski) kancelar Jakov, sin Petra Lovrića, po naružbi i govorenju Franca, Sulerova sina i suca Luke, sina suca Živana.

¹⁸ Ibid., str. 273—274.

¹⁹ Ibid., str. 339.

²⁰ Vj. Klaić, n. dj., str. 296.

^{20a} Urbar — propisi kojima se uređuju odnosi između feudalaca i kmetova.

²¹ Pod tim se misli na kneza Stjepana Frankopana Ozaljskog i kneza Nikolu Zrinskog Sigetskog (muža Katarine, sestre Stjepana Frankopana).

²² Podknežinu ili kaštelanu, koji je bio u grižanskom gradu.

²³ Bir je bio daća u novcu koja se davala vlastelinu i crkvi, poznata i pod imenom »činž«. Urbarski bir davao se od svakog zemljišta.

²⁴ Sul ili suljevina, daća za pašu stoke, koja se ponekad naziva i travarina.

²⁵ Muzica — muzna ovca.

²⁶ Jedna jalova ovca.

²⁷ Krava koja nije za vuču kola, koja ne teži (radi).

²⁸ Potok ili potoki, daća u novcu ili u naravi od vinograda (gornica). Davao se svaki deveti vrč od proizvedenog vina. Od te obaveze Nikola Zrinski je 1612. g. oslobodio grižanski i beogradski kaptol, jer vinodolski popovi nisu plaćali potoku.

²⁹ Umik — smok (mast, masnoća).

³⁰ Ošće — još, »Ošće gre gospodinu« — još ide gospodinu.

³¹ Ognišćina, daća od kućnog dima, dimnica.

³² Vsaki destu — svaki deseti.

³³ Spud, posuda i mjera za vino i uopće tekućinu.

^{33a} Te vijesti o dolasku Turaka uglavnom su najviše dolazile iz Senja preko Ledenica i trebalo ih je prenositi po čitavom Vinodolu, od grada do grada, pa preko Grobnika do Klane u Istri.

³⁴ Vjerojatno poslije dana sv. Agate, 5. veljače.

³⁵ Čabar, posuda i mjera.

³⁶ Ivan Gusić, kapetan i upravitelj imanja kneza Stjepana Frankopana. Njegovi preci držali su imanja Brlog i Turanj (Gusića grad) kod Otočca. Kasnije su Gusići otišli u Kranjsku gdje su za cara Leopolda dobili njemačko barunstvo.

³⁷ Kaštel — grižanski grad, »les na kaštel« — drvo za kaštel.

³⁸ Dubovac kod Karlovca.

³⁹ R. Lopašić, Hrvatski urbari, I, str. 85—89.

⁴⁰ Povelja na latinskom jeziku, pisana na pergameni, kojom car Leopold (ugarsko-hrvatski kralj) daje plemstvo Bartolomeu Marsiliu (Maršiliji) iz Baraca, čuva se u Arhivu Hrvatske u Zagrebu.

⁴¹ I. Kukuljević, Acta croatica, I, str. 266.

⁴² E. Laszowski, Urbar vinodolskih imanja knezova Zrinskih, 1915., str. 33—35.

⁴³ R. Lopašić, n. dj., str. 87.

⁴⁴ M. Kostrenčić, n. dj., str. 199.

⁴⁵ E. Laszowski, Gorski kotar i Vinodol, Zagreb, 1923., str. 194.